SAT-2B.407-1-LT-04

Комедията „Юбилеят на Калистена“ – един непознат текст на Константин Мутафов

Велислава Донева

The comedy “The anniversary of Kalistena” – one unknown text of Konstantin Mutafov

Velislava Doneva

Abstract: *In 1927, K. Mutafov was awarded again by the Ministry of Education for his only comedy The Anniversary of Callisthenes (1926). It was not published or staged ever. The only place where it can be found is the writer’s fund in the Central State Archives, where the text has been preserved in two modes – handwritten (91 p.p.) and typed (75 p.p.). Most probably this is the reason why literary critics are silent and the play has not been mentioned even as a title in the list of Mutafov’s works.*

The aim of the present paper is to present it as an unknown text of a Bulgarian playwright, in whose poetics modern dramaturgical techniques blend with traditional topics through genre diffusions. Antique characters overcome the centuries through the dramaturgical time and space and live the life of present time reality. The decision to choose the movement of time as a divisive marker of the composition is unusual and the author’s notes, whose structure builds up the illusion and reinforces the grotesque that give life to the text and aid it in sending its message, are impressive.

Key words*: Bulgarian drama, unknown text, dramaturgical techniques and poetics*

ВЪВЕДЕНИЕ

За единствената си комедия „Юбилеят на Калистена” (1926) през 1927 г. Константин Мутафов получава поредната награда на Министерството на просвещението. Незнайно защо не е отпечатана нито част от пиесата, нито цялостният й вариант, не е играна на нито една сцена. Единствено във фонда на писателя в ЦДА са запазени два варианта на текста - ръкописен (91 л.) и машинописен (75 л.). Вероятно това е причината литературната критика да мълчи, дори не я споменава като заглавие сред творбите на писателя.

Съвременната критическата рецепция счита драматурга К. Мутафов за привърженик на модернистката насока, която “обаче страда от епигонско подражание на модни чуждестранни или български образци. Тук можем да споменем епигона на П. Ю. Тодоров, Ив. Кирилов, а също Ив. Грозев, Н. Г. Данчев и К. Мутафов - те представят и по-малките скромно-ежедневни успехи на българския театър”. Наистина в драматургичното творчество на Мутафов се наблюдава преплитане на различни тенденции – и на реалистична (битово-психологическа), и на символистико-модернистична драма, с известни жанрови дифузии на реалистичната и модернистка поетика. И това не е епигонска литература, а собствен модел на драматургично писане. С изразено индивидуалистико-модернистично концептуално послание са пиесите му “Иуда”, “Омортаг хан”, “Над живота”, докато в “Убитата лисица” се съвместяват модерна техника с традиционна проблематика. Такъв текст е и комедията „Юбилеят на Калистена“. В художествен аспект тя е продължител на Вазовите комедии от началото на века “Кандидати за слава” (1901), “Службогонци” (1903), на Антон Страшимиров – “Свекърва” (1907), “Мъжемразка” (1914) на Ст. Л. Костов.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Действието в комедията **"Юбилеят на Калистена"** се развива в древна Атина *след дългите войни на Гърция. Но е нещо, което би могло да стане и на друго място.* Стари, антични герои преодоляват вековете чрез драматургичното време и пространство и живеят битието на една реална днешност.[1] Разтълкуването на имената от корпуса антични герои предлага бродове към съвременността и рисува палитрата на характериологичната типология на обществения организъм. *В такъв случай не би било зле да се изтълкуват за днешно време имената на по-важните действащи лица. Например: Калистен може да се тълкува като Добрин, Зойра – Буйна, Ксантипа – Дълъг език, Калиопи – Завеяна, Ансиха – Немирница, Психовгалт – Душевад, Апатил – Измамник и т.н. Но най-добре е да се смята, че играта е станала в Атина.*

Сюжетът на комедията се разгръща в рамките на около шест месеца. Ученият, преподавателят, мъдрецът, ученикът на Платон, членът на Академията, която впрочем е в непосредствена близост до *Винопродавница "Весел час"* – Калистен, живее на квартира със съпругата си Ксантипа, (с любовник, художника Антистен), с майка си Зойра, с леля си Калиопи – стара мома, поетеса, вдъхновителка на поета Менандър, и сестра си Ансиха, влюбена в ученика му Клеон. Действащите лица са разделени в две групи: *лица в играта* и *фантастични лица*[2]. Действието се завързва, когато Душевад, собственик на наетата къща, уведомява, че наемът значително се покачва според приетите след войната нови държавни разпоредби. Започва вътрешна борба в семейството, в което жените управляват *земния мир,* а мъжът е отдаден на идеите и висшите понятия на Платоновия философски свят. В решението на дилемата на помощ се притичва приятелят и довереникът от провинцията – Евклид. Това е героят, който изразява авторовата позиция, изговаря истините; своеобразен катализатор на действието, чиято крайна цел е човекът да се завърне към изконното, стойностното, хармоничното. Хуморът е превърнат в горчива ирония, подправена от горчив хуманистичен песимизъм. От името на класическия елински мислител се изговарят мрачни моралистични сентенции, с които се обобщава животът. Но все пак започва строеж на нова къща, "доброжелателите", поклонници на различни музи, подтикват неразумността на жените. Задава се още едно натрапено събитие – юбилей! – *Ще играе каквото аз му свиря ...* (казва съпругата) и се втурва да организира на знатния си мъж честване, от което се надява да се съберат пари за довършване на къщата. За Ксантипа славата и известността трябва да се осребрят.

В третия час настъпва развръзката – след *невинното чествуване* Калистен се чувства опустошен, омерзен, достигнал почти до умопомрачение, горчиво се кае и изповядва: *Аз съм отстъпник... аз занемарих знанието, оскърбих духа на моите учители... Ето как се залових за дребнавости... къща да строя... къща!* Дошъл е часът за покаяние и решителност да вземе живота в свои ръце –загърбва фалша и се връща там, където животът му е остойностен. До него са Евклид и сянката на Платон. Драмата завършва с благослова на Учителя, който завещава даровитост и справедливост, служене на Бога на вечната красота. В края текстът е подписан: τε`λος (край), с което драмата смислово се рамкира. Според Аристотеловото учение τε`λος е и понятие, назоваващо вътрешноприсъщата цел и насока на човешкото поведение и ползата от него за другите като единствен критерий за това, кое е добро и кое не.

Жанрово творбата е зададена като *Театрална игра в три часа*. Структурното разделение не се подчинява на характерния за драмата пространствено-действен принцип (част, картина, действие, етюд). Необичайно е решението да се избере движението на времето като делитбен композиционен маркер – Първи час, Втори час, Трети час, макар че протичащото драматургично време е много по-разтегнато в рамките на няколко месеца. В паратекста най-впечатляващи са авторските ремарки –

подробни, подпомагащи с идеи и нови техники режисьорската концепция за бъдеща сценична реализация. Някои от тях могат да се приемат не само като указващ съпровождащ текст, а като сериозна опора за изясняване на смисъла. С ироничната усмивка на всичко виждащия творец от времето на Омир Мутафов реди мизансцена, организира сцената, препоръчва сценични решения и внася ред всред многобройното войнство на действащите лица.

[…] *Режисьорите и актьорите да бъдат точни и внимателни да не изменят нито с буквица текста, а ще представят действащите лица в изискания стил и с онзи древногръцки дух* […] *Жените в първия час ще се явят с хубава прическа и с античния гръцки кок.* […] *Допълнителните лица ще бъдат облечени според прозвището им* […] *Г-н Керемид Тухла – ще има облекло до над раменете един паралелограм, досущ като тухла, а на главата си ще носи шапка – керемида, но от стария тип, подобна на копаня[…] Ще бъдат облечени по същия начин и Ключаря, Дърводелеца и Зидаря. Исагогът (съдебният чиновник) ще бъде облечен също тъй фантастично. Гледан в лице или гръб да се вижда Артемида с превързани очи, ризницата му (хламидата) ще има много дълга опашка* […].

[…] *Калистен е слязъл от върховете на Зевсовото обиталище. От хубавия площад до Академията той е застанал сега лице в лице с жестоката действителност. На дъното се вижда голяма двуетажна къща още недостроена, неизмазана. Горе, на дясно* […] *– покрита тераса, балкон, по чиито греди са окачени връзки червени пиперки за сушене и други от чеснов лук, които смирено украсяват новото собствено жилище на някогашния Платонов ученик. Долу на дъното в ляво – курник, ограден с тънка желязна мрежа, а в курника – кокошки, патки, гъски, но те не могат да бъдат действителни, за да не би случайно петелът да изкукурига, или някоя кокошка (не от Калистеновите) да изкуткудяка и по този начин да смутят действащите лица. За туй в курника ще се поставят манекени, подобни на тези полезни, но нечисти видове от хвъркатото царство. И понеже играта наистина е станала в Атина, допуща се да има в градината на Калистеновата собственост: две, три статуи от мрамор на поети и музи и две каменни пейки за седене. Всичката тази наредба от противоположности и противоречия може само да свидетелства и да подчертае онзи безумен стремеж на някогашните атиняни и атинянки, да бъдат винаги онова, което не са и да личи, че подражават на жабата, която искала да стигне вола и в напъването си се пръснала, или както казва една стара елинска мъдрост: прострели се не по чергата си…*[3]

Конструкциите на обширните ремарки доизграждат алюзията и подсилват гротеската, чрез които текстът живее и отправя посланията си.

С комедията творецът изразява горчив укор и горчиво съзнание за променената социална действителност след войните, когато, *вместо да вземем ум от злочестия изход на войните, богати и бедни се надпреварват в епикурейско съревнувание. … Истина е, че войните, приятелю, създадоха нови условия… войните промениха света, идеите, възгледите. Светът се е завил и замаял.* Творбата е гневна филипика срещу криворазбраната демокрация, няма място за добродушен смях, защото обществото е болно и действат саморазрушителни процеси: *Вий сте разорители и убийци на своето, похитители на чуждото щастие, родоотстъпници. Бич за вас. Племето ни даде всички свои сокове в тези злополучни войни, полетата на целия полуостров са посети с костите и напоени с кръвта на нашите братя и синове и то има нужда, през туй време на скръб и падение, от вдъхновено слово, от бодра и честна мисъл, от освежаване, за да му се върне вярата в неговото добро бъдеще. Бич за вас! Бич, осукан от костите на нашите мъченици и жертви, бич от воплите и сълзите на майките, на жените и на сираците на загиналите. Бич от риданието на народа, който е в безпътица, и който копнее да му се посочи една светла звезда, да му се даде една блага надежда,*

да се насърчат отново неговите творчески сили. Бич за вас ленивци и безплодни храненици на народа, бич за вас умствени слепци и духовни просеци, които обират трохите от трапезата на чуждото изкуство и поезия. Вън, вън, вън!

Драматургичното действие оплита множество тематични кръгове около основния смислов център – настъпилите промени в морално-етичен план на обществото след войните: релацията столица – провинция, любовта и брака, отношенията между мъжа и жената, външнопарадното честване на юбилеи (проблема за славата), дебата за ролята и мисията на изкуството и приоритетните представи за благоденствие и обществено признание, немарата към езика - *Но в Атина никой нито говори нито пише правилно.*

След войните, особено след Съединението и Сръбско-българската война, в София се съсредоточава почти цялата творческа интелигенция, но столицата де факто е само организационен център, поприще на литературни свади, с твърде малко духовно присъствие в изкуството.

Новата къща, градският интериор са елемент от новия столичен бит, но новият дом не е духовно гнездо на човека. Установявайки се в София, Мутафов я среща в периода на настъпление на грубия материализъм, на първенющината на новобогаташите, чужди на възрожденския морал и традиционната българска патриархалност, в които е възпитан. Столицата е и арена на вулгарни политически боричкания и разгорещени литературни страсти. Вместо одухотворен пристан на човешкия живот, става осилище на лична и социална поквара с демонстрация на снобизъм и пренебрежение към традиционните нравствено-етични норми на общуване в обществото. Затова и К. Мутафов, както впрочем и други негови пишещи събратя, заживява в спомените си. С любов изпява дунавските си идеализации, а столичният град остава като контрапункт – символ на отчуждението, на безсъдържателното опустяло битие. Провинциалният свят с дух на нравствено здраве е целебна среда и траен извор на вдъхновение. Редове от „Юбилеят на Калистена" недвусмислено напомнят спокойния идиличен живот в Русе, такъв, какъвто е запечатан в детската памет. *И при това ний там си живеем по-спокойно, по-идилично, без ежби и свади, истински поетичен живот, с обич и любов.*

Константин Мутафов е твърде чувствителен към темата „юбилей", на която е посветен и разказът му „Юбилеят на бербер Халил". Зад уж благородната мисъл да поздравиш някого, на изкажеш признателност и уважение, стоят фалшивото, нагласеното, гръмогласното. Мислещият човек усеща себе си повален, по-малък, стига до абсурда да не разбира нищо от новите, утвърждаващи се критерии за успех, които проповядват, че излишната скромност е вредна, а се знае*, че да се хвалиш сам на чуждо място е все едно да пееш в банята. Там собственият ни глас е винаги по-хубав и по-гръмовит.*

Поквара в обществото се отлага и като нечистота в семейството. *Разумната жена прави от своя мъж цвете, а неразумната пепел.* Уважението на младите към старите се е изпарило, нищо не е останало от традиционните, вече остарели, обич и доверие в семейството. Жената не е пощадена в колективния си образ. Тя е отрицателен герой – развратната и ненаситна съпруга, наивно-глупавата в любовта си сестра, възрастната майка е без авторитет и не прави усилия да въдвори ред и хармония в дома, дребната комерсиална душа на лелята Калиопи, която съвместява в природата си мечтателно поетическо сърце и *нападателен темперамент (душата ми ливада некосена/ сърдцето ми извор ненапит).* В комедията са вплетени и съвременните проблеми на младите хора – браковете стават все по-проблематични и за всички не се намират служби, а това похабява човека. Системата на образованието е погрешна. *Бракът е гроб на любовта, но приятен, към него всички се стремят.*

Освен двуликия живот на художествено-творческата интелигенция – духовна култура и материална поквара, интелектуалецът Мутафов коментира, че всеки творец избира своето място, избира позиция: скромен и честен интелектуалец или продажен търгаш на изкуство и знание. В последната част на комедията се разгръща ожесточен естетически спор между старото и новото изкуство, от чиито амвони един срещу друг проповядват класикът Евклид и модерният поет – Менандър.

- А вие рисувате снега червен, слънцето мораво, къщите сини, и кой знае още какво. Във вашето творчество няма живот, няма въздух, всичко е сковано, сдървено, без душа, без истина… очи опулени, но без израз […]

- Старите форми и начини умират, идват нови обществени системи и изкуството е длъжно… да се движи заедно с тях.

- А пък се осмелявате да отричате старото изкуство […]

- То е варварско, тежко, грубо, подробно […] *А нашето е смайващо, примамливо, могъщо.*

- А дръзко и нахално, като вас самите […] *Рушители на красотата, на живота, на истината* […]

- Нова ритмика, господине. Свободен размер без правила и закони.

- Това не е никаква поезия. Безмислия, глупости, глупости, глупости! Убийци на езика и на красотата. Клюкари, бездарници, *маниаци и самохвалци*. […] *Същества без съдържание, вие дръзвате да отричате чистата наша поезия* […] *да се гаврите с даровитите мъже на Елада.*

- Те умряха безвъзвратно заедно с[ъс] *своя век.* […]

- Извън нашия кръг всички са бездарници […] *Мухъл, плесен, тъпчене на едно място*[…]

- Духовни голтаци!

- Господине, от север и от запад идат нови веяния, нови насоки. Нашето, което е било до вчера, е отживелица, вехтория.

- Вие с вашето отричане на всичко красиво и добро, което има у нас, които неразумно подражавате на чуждото. Вие не сте никакви поети, вие не познавате вдъхновението и сте чужди на възторга. Поезията трябва да бъде проста и жива, тя е песен и музика, тя е молитва и любов, а вашето е безплодно усилие в нареждане на думи и надути слова, без мисъл, без чувства, без огън.

Езикът на разказвача е богат и обработен. Използва остарели думи, за да се усети автентичната атмосфера на времето, а с чуждици работи в подиграателно-снизходителен план. Много добре познава националните особености на езика ни. Преводаческият талант му помага да оцвети с мярка художествения език със стилистично обагрени думи, които носят настроение, експресия и колорит.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Комедията „Юбилеят на Калистена“ е показателен драматургичен текст от 20-те години на XX век, в който пулсират универсалните интуиции за природата на драматичното. Чрез нея пряко и достъпно се транслират идеи, универсалните сюжети се превеждат чрез езика на националната характерност. Комедията носи психологически товар. А това е още един белег на модернизиране на жанра – не като естетическа мода, а указание, че душата на героя е основен обект на драматургическото действие. Пиесата е написана с художествен усет, динамика, драматичен ритъм и правилна конструкция на драматичната реплика, сюжетът и конфликтът пораждат сгъстено напрежение. Всичко това издава автора като изтънчен естет и театрал, който чертае пътя на българската драма от първата четвърт на XX век. Поради тези свои качества комедията „Юбилеят на Калистена“ заслужава днес да се постави на българска сцена и да е разпознаваем текст за нашата литература.

БЕЛЕЖКИ

1. Калистен (360 – 327 г. пр. п.е.), македонски историк, роднина и ученик на Аристотел, официален историк на похода на Александър Велики в Азия; Ксантипа – съпруга на Сократ, останала в историята като синоним на свадлива, зла и глупава жена; Антистен – древногръцки философ, ученик на Сократ; Калиопа – муза на епическата поезия, майка на Орфей; Евклид древногръцки математик, наричан баща на геометрията; Менандър – древногръцки драматург.

2. Забелязват се незначителни разлики в ръкописния и машинописния вариант на пиесата. В ръкописния: заглавието е „Юбилеят на професор Калистен", текстът е изпъстрен е с множество редакционни бележки; в машинописния: името на героя Душевад е заменено с Психовгалт, прибавен е още един Калистенов ученик – Калеант, а фантастичните лица са допълнителни лица. Тук се появява и един необичаен герой – Духът на Платон.

3. Причината за пространното цитиране е обстоятелството, че текстът е напълно непознат и достъпът до него е ограничен. Цитира се в оригинал архивният машинописен текст.)

ЛИТЕРАТУРА

[1] Игов, С. История на българската литература 1878 – 1944. С., 1990, с. 183.
[2] ЦДА, ф. 1119К, оп. 2, необработен.

За контакти:

Гл. ас. д-р Велислава Донева, Катедра "Български език, литература и изкуство", Русенски университет "Ангел Кънчев", e-mail: doneva_v@uni-ruse.bg